

UOT 372.8:811.111

D.A.Kərimova

Sumqayıt Dövlət Universiteti
dilara.karimova@sdu.edu.az

QƏRBİ AZƏRBAYCAN TOPONİMLƏRİNİN İNGİLİS DİLİNDƏ İSTİFADƏSİ

<https://doi.org/10.30546/170899876.73.02.2025.016>

Açar sözlər: *Qərbi Azərbaycan, qloballaşan dünya, toponimlər, ingilis dili, tərcümə*

Toponimika təkcə coğrafi adlar elmi deyil, həm də xalqın mədəni-tarixi yaddaşının mühüm elementidir. Şəhərlərin, çayların, dağların və digər coğrafi obyektlərin adları keçmişə aid məlumatları özündə saxlayır, mədəni xüsusiyyətləri, əhalinin etnik tərkibini və hətta siyasi hadisələri əks etdirir.

Bu hadisənin ən parlaq nümunələrindən biri azərbaycanlıların əsrlər boyu yaşadıkları, lakin hazırda Ermənistanın sərhədləri daxilində olan tarixi ərazisi olan Qərbi Azərbaycan bölgəsidir. 20-ci əsrdə azərbaycanlı əhalinin bu torpaqlardan kütləvi surətdə qovulmasından sonra, xüsusən 1987-1991-ci illərdə toponimlərdə kütləvi dəyişiklik baş verdi. Bu proses təkcə insanların fiziki qovulması ilə deyil, həm də varlığının tarixi izlərini silmək cəhdi ilə müşayiət olunurdu.

Bu məqalənin məqsədi Qərbi Azərbaycan toponimlərinin ingilis dilində istifadəsini təhlil etmək, əsas yanaşma və problemləri müəyyən etmək, elm, təhsil və media dairələrinə tövsiyələr verməkdir.

Д.А.Керимова

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТОПОНИМОВ ЗАПАДНОГО АЗЕРБАЙДЖАНА НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Ключевые слова: *Западный Азербайджан, глобализированный мир, топонимы, английский язык, перевод*

Топонимика — это не только наука о географических названиях, но и важный элемент культурно-исторической памяти народа. Названия городов, рек, гор и других географических объектов содержат информацию о прошлом, отражают культурные особенности, этнический состав населения и даже политические события.

Одним из самых ярких примеров этого явления является регион Западный Азербайджан — историческая территория, где на протяжении веков проживали азербайджанцы, но которая в настоящее время находится в границах Армении. После массового изгнания азербайджанского населения с этих земель в XX веке, особенно в 1987-1991 годах, произошла масштабная смена топонимов.

Этот процесс сопровождался не только физическим изгнанием людей, но и попыткой стереть исторические следы их существования.

Целью данной статьи является анализ использования западноазербайджанских топонимов в английском языке, выявление ключевых подходов и проблем, а также предоставление рекомендаций научным, образовательным и медийным кругам.

D.A.Karimova

THE USE OF WESTERN AZERBAIJAN TOPONYMS IN ENGLISH

Keywords: *Western Azerbaijan, globalized world, toponyms, English language, translation*

Toponymy is not only the science of geographical names, but also an important element of the cultural and historical memory of the people. The names of cities, rivers, mountains and other geographical objects contain information about the past, reflect cultural features, the ethnic composition of the population and even political events.

One of the most striking examples of this phenomenon is the Western Azerbaijan region, a historical territory where Azerbaijanis lived for centuries, but which is currently within the borders of Armenia. After the mass expulsion of the Azerbaijani population from these lands in the 20th century, especially in 1987-1991, a massive change in toponyms occurred. This process was accompanied not only by the physical expulsion of people, but also by an attempt to erase historical traces of their existence.

The purpose of this article is to analyze the use of Western Azerbaijani toponyms in English, identify key approaches and problems, and provide recommendations to scientific, educational, and media circles.

Tarixən Azərbaycan Respublikasının qərbində olan ərazi olan Qərbi Azərbaycan hazırda Ermənistan Respublikasının tərkibində yerləşir. Bu bölgə daxilində Göyçə (Sevan gölü), Zəngəzur və İrəvan kimi əsas coğrafi obyektləri müəyyən etmək olar. Bu bölgələr uzun əsrlərə gedib çıxan dərin tarixi köklərə malikdir və təkcə Azərbaycanın deyil, həm də geniş Qafqaz regionunun mədəni və etnik kimliyinin formalaşmasında mühüm rol oynayıb.

Qərbi Azərbaycan Qafqazı Mərkəzi Asiya ilə birləşdirən və eyni zamanda İran və Rusiya arasında keçid halqası rolunu oynayan strateji əhəmiyyətli bir yerə malikdir. Coğrafi cəhətdən region müxtəlif relyef, o cümlədən Zəngəzur və Qafqaz dağları kimi yüksək dağlıq ərazilər, həmçinin dərələrlə xarakterizə olunur ki, bu da onu təbii cəhətdən zəngin və mədəni müxtəlif edir. Bölgədəki ən mühüm təbii məkanlardan biri də dünyada Sevan kimi tanınan Göyçə gölüdür. Bu, Qafqazın ən böyük gölüdür ki, bu da təkcə mühüm təbiət məkanı deyil, həm də Azərbaycanın tarixi və mədəniyyətinin əsas elementidir. Ənənəvi olaraq

balıqçılıq və əkinçiliklə məşğul olan yerli azərbaycanlılar Göyçəni öz həyatlarının ayrılmaz hissəsi kimi qəbul etmişlər ki, bu da onların xalq mədəniyyətində, dilində və mifologiyasında öz əksini tapmışdır. Regionun digər mühüm su obyektləri kənd təsərrüfatında əsas rol oynayan Arpa və digər qolları kimi çaylardır.

Zəngəzur da öz növbəsində Qafqazı Asiyanın qalan hissəsi ilə birləşdirən mühüm strateji əlaqə rolunu oynayan dağ silsiləsi kimi çıxış edir. Bu, həm ticarət, həm də mədəni bir çox tarixi marşrutların mühüm hissəsi olan ərazidir. Bu gün Zəngəzur həm də Ermənistan və Azərbaycan arasında siyasi və mədəni mübahisə obyektidir [5, s.32].

Azərbaycanlılar Qərbi Azərbaycan ərazisində qədim zamanlardan başlayaraq əsrlər boyu məskunlaşmışlar ki, bunu bir çox arxeoloji tapıntılar və tarixi mənbələr də təsdiq edir. Bu torpaqlar XIX əsrin əvvəllərinə qədər müxtəlif Azərbaycan xanlıqlarının və dövlətlərinin tərkibində olub. Belə dövlətlərdən biri də müasir Qərbi Azərbaycana bitişik əraziləri əhatə edən Şirvan xanlığı, eləcə də müasir Azərbaycan və İran ərazisində mövcud olan Arran idi. Vaxt keçdikcə, 19-cu əsrin əvvəllərində bölgə Rusiya imperiyasına birləşdirildikdən sonra Azərbaycan Rusiya imperiyasının tərkibinə daxil olsa da, bu ərazilərin Azərbaycan xalqı ilə tarixi əlaqəsi qalmışdır. Lakin 20-ci əsrin əvvəlləri ilə, xüsusən 1917-ci il inqilabı və Rusiya İmperiyasının dağılmasından sonra Qafqazın siyasi xəritəsində ciddi dəyişiklik baş verdi. 1920-ci illərdə bu ərazilərin Ermənistanla birləşdirilməsi və sonrakı 1980-1990-cı illərdə baş verən hadisələr bölgənin təkcə etnik tərkibində deyil, həm də mədəni kimliyində köklü dəyişikliklərə səbəb oldu.

Qərbi Azərbaycan ərazisində coğrafi obyektlərin adlarının dəyişdirilməsi prosesi təkcə toponimiya məsələsi deyil, həm də tarixi yaddaş uğrunda siyasi mübarizənin mühüm tərkib hissəsidir. Bütün 20-ci əsrdə sovet dövründən Sovet İttifaqının dağılmasına qədər Ermənistan hakimiyyəti ənənəvi Azərbaycan adlarını erməni adları ilə əvəz etməkdən ibarət olan sistemli şəkildə toponimlərin dəyişdirilməsinə başladı. Adların dəyişdirilməsi xüsusilə 1988-ci ildən sonra, Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı siyasi və etnik gərginlik səbəbindən azərbaycanlıların Ermənistandan kütləvi deportasiyası başlandıqdan sonra nəzərə cəpdi. Bu dövrdə Azərbaycan izlərinin təkcə fiziki deyil, həm də simvolik sterilizasiyası, o cümlədən coğrafi adların dəyişdirilməsi həyata keçirilib. Bura Azərbaycan mədəniyyətinin tarixən mühüm mərkəzi olmuş İrəvanın şəhərinin Yerevan, eləcə də Göyçə gölünün Sevan kimi adlandırılması daxildir. Zəngəzurun adı Sünik adlandırılmış, bir çox başqa toponimlər də dəyişdirilmişdir. Adın dəyişdirilməsi prosesi təkcə siyasi deyil, həm də mədəni xarakter daşıyırdı və Ermənistan hakimiyyətinin regionda azərbaycanlıların mövcudluğunun bütün izlərini silmək cəhdlərini əks etdirirdi. Qeyd etmək vacibdir ki, bu dəyişikliklər yerli kontekstlə məhdudlaşmır, həm də beynəlxalq arenada regionun

qavranılmasına təsir edən uzunmüddətli nəticələrə malikdir [3, s.58].

Qərbi Azərbaycanın toponimlərində baş verən dəyişikliklər region haqqında beynəlxalq təsəvvürün formalaşmasında əsas rol oynamışdır. Uzun onilliklər ərzində beynəlxalq xəritələrdə, coğrafi atlaslarda və elmi nəşrlərdə toponimlərin erməni formalarından istifadə edilmişdir ki, bu da son nəticədə tarixi Azərbaycan adlarının dəyişdirilməsinə səbəb olmuşdur. Nəticədə beynəlxalq aləmdə Sevan, Sünik, Yerevan kimi formalar bərqərar oldu, tarixi Azərbaycan adları unudulub və ya diqqətdən kənarda qaldı.

Bu fenomen xüsusilə akademik və siyasi diskurslarda nəzərə çarpır, burada hansı toponimlərdən istifadə edilməsi müzakirə mövzusu olaraq qalır. Beynəlxalq nəşrlərdə müasir erməni adlarından istifadə regionun tarixi kimliyinin müstəviyə salınmasına və tarixi yaddaşın mühüm hissəsinin itirilməsinə səbəb olub. Qərbi Azərbaycan ərazisində toponimlərin adlarının dəyişdirilməsi siyasəti etnik və ərəzi münaqişələri ilə bağlı daha geniş siyasi kontekstin tərkib hissəsidir. 20-ci əsrdə bu proses getdikcə artan etnik millətçilik və Dağlıq Qarabağ ətrafında münaqişə ilə bağlı xüsusilə parlaq xüsusiyyətlər qazanmışdır. Lakin Qərbi Azərbaycanda toponimlərin adlarının dəyişdirilməsi təkcə milli siyasətin nəticəsi deyil, həm də regionda erməni tarixi varlığını təsdiq etməyə və azərbaycanlı kimliyinin izlərini silməyə yönəlmiş siyasi və mədəni yenidən düşünmə strategiyasının tərkib hissəsi idi.

1922-ci ildə Sovet İttifaqı yaranandan bəri əvvəllər Rusiya İmperiyasının tərkibində olan ərazilərdə toponimlərin dəyişdirilməsi üçün aktiv kampaniya başladı. Sovet hökuməti milli muxtariyyət və mədəni özünüifadə ideyasının formal şəkildə təsdiqlənməsinə baxmayaraq, əslində toponimik siyasətdən sovet ideologiyasını gücləndirmək və milli respublikaları vahid mərkəzə tabe etmək üçün alət kimi istifadə edirdi. Qərbi Azərbaycan timsalında coğrafi adlara bilavasitə təsir edən bölgənin etnik mənzərəsini dəyişməyə yönəlmiş siyasətin başlanğıcı mühüm məqam oldu. Artıq 1920-ci illərdə “burjua millətçiliyi” və “əks-inqilabçı qüvvələr”lə mübarizə çərçivəsində bəzi Azərbaycan toponimlərinin erməni toponimləri ilə əvəzlənməsi prosesləri başladı. Bu dəyişikliklər 1930-cu illərdə özünü daha da qabarıq göstərən ərazinin ümumi “erməniləşdirilməsi” siyasəti çərçivəsində davam etdi. Bu proses nəticəsində Azərbaycan adlarını daşıyan bir çox yaşayış məntəqələri, çaylar, göllər və dağlar erməni adlarını almağa başladı ki, bu da Sovet hakimiyyətinin Qafqaz regionunda vahid milli kontekst yaratmaq istəyini əks etdirirdi [1].

1991-ci ildə Sovet İttifaqının dağılmasından sonra regionda siyasi vəziyyət kəskin şəkildə dəyişdi. Ermənistan müstəqil dövlətə çevrilərək sovet dövründən başlayan toponimlərin adlarının dəyişdirilməsi təcrübəsini davam etdirmiş, dövlət quruculuğunun elementi kimi ad dəyişmədən fəal şəkildə istifadə etmişdir. Bu proses xüsusilə 1980-1990-cı illərdə Dağlıq Qarabağ müharibəsi və etnik münaqişənin kəskinləşməsi fonunda azərbaycanlıların Ermənistandan

kütləvi surətdə köçürülməsi nəticəsində regionun demoqrafik vəziyyətində köklü dəyişikliklər baş verdikdə daha intensiv xarakter almışdır.

Bu cür adların dəyişdirilməsinin ən parlaq nümunələrindən biri Göyçə gölünün adının Sevanla əvəz edilməsidir. Bu ad dəyişikliyi təkcə coğrafi deyil, həm də siyasi xarakter daşıyır, çünki Göyçə gölü bu bölgədə Azərbaycan mədəniyyətinin və tarixinin simvollarından biri idi. Bundan əlavə, Zəngəzurun adı Sünik, İrəvanın isə Yerevan adlandırılıb. Bu cür dəyişikliklər təkcə böyük coğrafi obyektlərə deyil, həm də müxtəlif erməni adları ilə tanınan Qaracalı kimi bu ərazilərdə azərbaycanlı izinin yoxa çıxmasını simvolizə edən çoxsaylı yaşayış məntəqələrinə də təsir etdi [4].

Toponimlərin ingilis dilində istifadəsi beynəlxalq ünsiyyətin, elmin və media məkanının mühüm aspektidir. Qərbi Azərbaycan kontekstində bu proses tarixi yaddaş, siyasi reallıqlar və mədəni kimliklə bağlı mürəkkəb vəzifədir. Beynəlxalq mənbələrdə və nəşrlərdə toponimlərdən düzgün istifadə həm tarixi ədalətin qorunması, həm də siyasi və etnik münaqişələrlə bağlı təhriflərin qarşısının alınması baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir. Qərbi Azərbaycan toponimləri ənənəvi olaraq coğrafiya, tarix və mədəniyyətşünaslıq sahələrində elmi tədqiqatların obyektinə olmuşdur. Akademik ədəbiyyatda, eləcə də kartoqrafik mənbələrdə regionun obyektiv mənzərəsinin formalaşdırılmasında toponimlərdən istifadə əsas rol oynayır. Lakin 20-ci əsrdə baş verən siyasi dəyişikliklər və konfliktlər səbəbindən toponimlərin düzgün ifadəsində ciddi çətinliklər yaranır.

Sovet İttifaqının dağılmasından sonra və Dağlıq Qarabağ münaqişəsi zamanı erməni tərəfi adların erməni variantlarından fəal şəkildə istifadə edib ki, bu da beynəlxalq elmi nəşrlərdə öz əksini tapıb. Sevan, Syunik, Yerevan kimi adlar hər yerdə istifadə olunmağa başladı və bu, beynəlxalq elmdə və cəmiyyətdə bölgə haqqında təsəvvürün dəyişməsinə səbəb oldu. Bu baxımdan, tarixi ədalətin təhrif olunmasının qarşısını almaq üçün rəsmi erməni və tarixi Azərbaycan toponimlərinin fərqləndirilməsinə ehtiyac var. Müəyyən tarixi mənbələrlə işləyən elmi tədqiqatçılar toponimlərdən istifadədə dəqiqliyin vacibliyini dərk etməlidirlər ki, tarixi yaddaşı sarsıtmasın, çoxəsrlik azərbaycanlıların bölgədə mövcudluğunun izlərinin süni şəkildə silinməsinə töhfə verməsin [7, s.144].

Qərbi Azərbaycan toponimlərinin ingilis dilində istifadəsi ilə bağlı ən mühüm problemlərdən biri də əksər beynəlxalq mənbələrdə və nəşrlərdə coğrafi adların ermənicə formalarından istifadə edilməsidir. Bu, coğrafi atlaslarda, xəritələrdə, beynəlxalq elmi jurnallarda və mediada müşahidə olunur ki, bu da regionun tarixinin erməni versiyasının yayılmasına səbəb olur. Bu cür təhriflər tarixi faktların və mədəni kimliyin yanlış qavranılmasına səbəb ola bilər. Bu, təkcə siyasi təzyiqlə deyil, həm də toponimik problemin mürəkkəbliyini dərk etməməkdən irəli gəlir. Nəticədə, beynəlxalq səhnədə erməni varlığının əslində olduğundan daha uzunmüddətli və daha dərin kök saldığı kimi qəbul edilən regionun mənzərəsi yaradılır. Digər problem elmi nəşrlərdə və tarixi reallığı

düzgün əks etdirməli olan materiallarda müasir erməni adlarından istifadə edilməsidir. Məsələn, bir sıra tarixi mənbələrdə keçmişdə azərbaycanlıların yaşadıkları ərazilərin erməni adlarından istifadə edilməsinə rast gəlmək olar. Bu, hüquqi və siyasi təsirə səbəb ola bilər, çünki belə toponimlər mübahisəsiz tarixi realıq kimi qəbul edilən beynəlxalq hüquq sahəsinin bir hissəsinə çevrilə bilər.

1990-cı illərdən başlayaraq beynəlxalq elmi ictimaiyyətdə Qərbi Azərbaycandan bəhs edərkən erməni toponimlərindən istifadə etmək tendensiyası müşahidə olunur. Bu, qismən Sovet İttifaqının dağılmasından sonra baş verən siyasi proseslər, eləcə də akademik diskursda tarixin erməni versiyasının üstünlük təşkil etməsi ilə bağlıdır. Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi ilə bağlı hadisələri araşdıran tarixi-coğrafi tədqiqatlarda erməni toponimikasıdan rəsmi olaraq istifadə edilir ki, bu da öz növbəsində beynəlxalq ictimaiyyətə təsir göstərir. Tarixi əsərlərdə, o cümlədən qafqazşünaslığa aid əsərlərdə çox vaxt regionda erməni kimliyi vurğulanır və buna görə də siyasi reallığın əksi olan erməni toponimlərindən istifadə edilir. Lakin bu, heç də həmişə tarixi məlumatlara uyğun gəlmir, çünki Sevan və ya Sünik kimi toponimlər əsrlər boyu Azərbaycan xalqı ilə bağlı olan əsl etnik və mədəni irsi əks etdirmir. Eyni zamanda, Qərbi Azərbaycan toponimlərindən istifadə zamanı tarixi dəqiqliyin qorunmasının vacibliyini vurğulayan bir çox elmi əsərlər mövcuddur. Məsələn, Azərbaycan alimləri bu bölgələrdə çoxəsrlik azərbaycanlıların mövcudluğunu təsdiq edən arxeoloji tədqiqatlara, mətnlərə və sənədlərə istinad edərək beynəlxalq təcrübədə tarixi adlardan istifadə olunmasında israrlıdırlar [2, s.63].

Qərbi Azərbaycan toponimlərinin ingilisdilli nəşrlərdə işlədilməsində dəqiqliyi və ədalətliliyi təmin etmək üçün regionun həm siyasi, həm də tarixi reallığını nəzərə alan balanslaşdırılmış yanaşmadan istifadə etmək lazımdır. Bura iki əsas aspekt daxildir: elmi nəşrlərdə və rəsmi sənədlərdə tarixi toponimlərdən istifadə və beynəlxalq təcrübədə ikili adlardan istifadə. Tarixi adlardan istifadə ədalətin bərpasına kömək edəcək və çoxəsrlik azərbaycanlı varlığı nəzərə alınmaqla regionun mədəni və etnik irsini əks etdirəcək. Bu, beynəlxalq ictimaiyyətə regiona onun tarixi və mədəni reallığına uyğun gələn daha obyektiv baxış əldə etməyə imkan verəcək. Xalqların öz tarix və mədəniyyətini qorumaq hüququnu unutmadan, mövcud siyasi reallıqları nəzərə almaq zərurəti yarandığı hallarda ikili təyinatlardan istifadə faydalı yanaşma ola bilər. Məsələn, Göyçə və Sevan, eləcə də Zəngəzur və Sünik məsələlərində hər iki variantdan – tarixi və müasir – balanslı və obyektiv baxış yaratmaq üçün istifadə edilə bilər.

Toponimika sahəsində beynəlxalq standartların formalaşmasında BMT, YUNESKO və digər beynəlxalq təşkilatlar mühüm rol oynayır. Bu təşkilatların toponimləri standartlaşdırılarkən təkə siyasi vəziyyəti deyil, həm də regionun tarixi reallığını nəzərə almaları vacibdir. Bu, regionun qərəzli və təhrif olunmuş imicinin yaradılmasının qarşısını alacaq və Qafqazın etnik və mədəni müxtəlifliyinin ədalətli əksini təmin edəcək. Qərbi Azərbaycan toponimlərindən

istifadə məsələsi tez-tez istər elmi, istərsə də siyasi müstəvidə mübahisə və münaqişələr mənbəyinə çevrilir. Tarixi və siyasi kontekstlərə əsaslanan müxtəlif adlardan istifadə nümunələri toponimin düzgün seçilməsinin nə qədər vacib olduğunu və bunun beynəlxalq aləmdə regionun qavranılmasına necə təsir göstərə biləcəyini göstərir. İşin bu hissəsində toponimlərdən istifadənin mürəkkəbliyini göstərən bir neçə hal, həmçinin elmi təcrübədən və media məkanından nümunələr araşdırılacaqdır.

Ən parlaq və mənalı nümunələrdən biri bu gün Sevan adı ilə tanınan Göyçə gölüdür. Tarixən bu göl Azərbaycan yaşayış məntəqələrinin yaxınlığında yerləşib və əsrlər boyu Azərbaycanca Göyçə adını daşıyıb. Sovet dövründə, eləcə də 20-ci əsrin sonunda siyasi vəziyyətin gərginləşməsindən sonra bu ad dəyişdirilərək erməni adı ilə Sevan adlandırılmışdır. Adın dəyişdirilməsi prosesi toponimlərin dəyişdirilməsi də daxil olmaqla, bölgədə erməni kimliyini gücləndirmək üçün ümumi strategiyanın bir hissəsi idi. Beynəlxalq nəşrlərdə tarixi Göyçənin əvəzinə Sevan adının hallanması tez-tez mübahisə obyektinə çevrilir. Tarixi ədəbiyyatda bu gölə Azərbaycan mədəniyyəti və tarixi ilə heç bir aydın əlaqəsi olmayan təbii obyekt kimi istinadlara rast gəlmək olar. Bu, regionun sırf erməni kimi qəbul edilməsinə gətirib çıxara və tarixi ədalətin bərpası prosesini çətinləşdirə bilər. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, beynəlxalq elmi araşdırmalar və arxeoloji tapıntılar qədim zamanlarda azərbaycanlıların Göyçə gölü yaxınlığında yaşadığını və buranın onların mədəniyyəti üçün mühüm yer olduğunu təsdiqləyir. Beləliklə, bu gölə münasibətdə düzgün toponimdən istifadə məsələsi aktual olaraq qalır və alimlərdən və siyasətçilərdən diqqətli yanaşma tələb edir [6, s.286].

Digər mühüm və mübahisəli toponim Zəngəzurdur ki, Sovet İttifaqının dağılmasından sonra və siyasi dəyişikliklərin bir hissəsi kimi adı dəyişdirilərək Sünik adlandırılmışdır. Bu coğrafi xüsusiyyət Azərbaycan üçün tarixi əhəmiyyət kəsb edir, çünki keçmişdə Şirvan xanlığının və digər Azərbaycan ərazilərinin tərkibində olub. Siyasi proseslər nəticəsində və Dağlıq Qarabağ münaqişəsi fonunda Ermənistan tərəfi Zəngəzur adını Süniklə əvəz etmək qərarına gəlib ki, bu da beynəlxalq mənbələrdə geniş istifadə olunub. Elmi və kartoqrafik nəşrlərdə Zəngəzurun Süniklə əvəzlənməsi regionun beynəlxalq aləmdə dərk edilməsi üçün mühüm nəticələr verdi. Erməni adından istifadə ərazinin sırf erməni olduğu təəvvürünü gücləndirdi. Bu həm də yerli xalqların kimliyinə təsir göstərir, çünki Zəngəzurda yaşayan yerli azərbaycanlılar öz evlərini tərk etmək məcburiyyətində qalıblar və onların mövcudluğu haqqında xatirələr regionun xəritəsindən silinib. Zəngəzur nümunəsi siyasi və etnik gərginliyin toponimlərdən istifadəyə necə birbaşa təsir göstərə biləcəyini və onlardan istifadə zamanı tarixi dəqiqliyin qorunmasının vacibliyini nümayiş etdirir. Belə olan halda tarixi Zəngəzur adının qaytarılması Azərbaycan xalqının mədəni-etnik irsinin bərpası istiqamətində atılmış addım ola bilər.

İndi Yerevan adlanan İrəvan şəhəri Qərbi Azərbaycan kontekstində toponimlərin əhəmiyyətini göstərən başqa bir nümunədir. İrəvan qədim dövrlərdə əsası qoyulmuş tarixi Azərbaycan şəhəri olub, əsrlər boyu mühüm mədəniyyət və ticarət mərkəzi olub. Sovet dövründə və sonralar Ermənistanla Azərbaycan arasında siyasi vəziyyətin gərginləşməsi fonunda bu şəhər Ermənistanın paytaxtı oldu və adı İrəvandan Yerevana dəyişdirildi. Bu hadisə həm də onu göstərir ki, siyasi və etnik yeniliklər beynəlxalq səhnədə şəhərin qavranılmasına necə təsir göstərə bilər. Beynəlxalq nəşrlərdə və elmi mənbələrdə İrəvan adının erməni adından istifadə edilməsi şəhərin Azərbaycan mədəniyyəti və tarixi ilə tarixi bağlılığının itməsinə səbəb olub. Müasir elmi diskursda hələ də Yerevandan Azərbaycan köklü şəhər kimi bəhs edilsə də, dünya praktikasında erməni adının geniş yayılması tarixi ədalətin bərpası və regionun inkişafına Azərbaycanın mədəni töhfəsinin tanınması prosesini çətinləşdirir.

Toponimlərin yayılmasında elmi mənbələrlə yanaşı, media məkanı da mühüm rol oynayır. Qafqaz regionunda yaranmış siyasi vəziyyətlə əlaqədar olaraq dünya mediasında coğrafi adların ermənicə variantlarından tez-tez istifadə olunur ki, bu da tarixi reallığın təhrif olunmasına gətirib çıxarır. Xüsusən də xəbər reportajlarında və beynəlxalq televiziya verilişlərində Sevan, Syunik və Yerevan kimi adlar tez-tez yer alır ki, bu da heç də həmişə regionun tarixi irsini əks etdirmir. Belə ki, media məkanında erməni toponimlərindən istifadə region haqqında ictimai təsəvvürə təsir edər, tamaşaçılarda onun tarixi və mədəni kimliyi haqqında yanlış təsəvvür yarada bilər. Beynəlxalq media və təşkilatların toponimlərdən istifadə zamanı həm siyasi, həm də tarixi reallığı nəzərə alaraq neytral və obyektiv yanaşması vacibdir.

Qərbi Azərbaycan toponimlərindən beynəlxalq təcrübədə istifadə problemini həll etmək üçün regionun tarixi-mədəni reallığına uyğun gələn adların standartlaşdırılması istiqamətində tədbirlər görülməlidir. BMT, YUNESKO və başqaları kimi beynəlxalq təşkilatlar regionda azərbaycanlıların çoxəsrlik mövcudluğunu nəzərə alaraq, toponimlərdən istifadə ilə bağlı tövsiyələr və standartlar hazırlamalıdırlar. Bundan əlavə, regionun obyektiv tarixini əks etdirəcək, tarixi reallığa uyğun toponimləri qoruyub saxlayacaq beynəlxalq xəritələrin və coğrafi atlasların yaradılması da mühüm cəhətdir. Bu, gələcək təhriflərin qarşısını almağa və həm Azərbaycanın, həm də bütün Qafqaz regionunun mədəni irsinin qorunub- saxlanmasına kömək edəcək.

Nəticə

Qərbi Azərbaycan toponimlərinin ingilis dilində və beynəlxalq elmi-siyasi mənbələrdə istifadəsi həm tarixi, həm də siyasi aspektləri əhatə edən çoxşaxəli və mürəkkəb məsələdir. Toponimlər təkcə coğrafi işarələr deyil, həm də tarixi yaddaş və etnik mənsubiyyətlə bağlı mədəni kimliyin mühüm elementidir. Xüsusilə, 20-ci əsrdə həyata keçirilən toponimik siyasət, o cümlədən müasir

beynəlxalq təcrübədə erməni adlarından istifadə elmi dairələrdə mühüm müzakirə mövzusu olmaqla davam edir.

Tədqiqatçıların üzləşdiyi əsas problemlər siyasi və etnik münaqişələr çərçivəsində toponimlərin adlarının dəyişdirilməsi nəticəsində yaranan tarixi ədalətin təhrifləri, beynəlxalq elmi nəşrlərdə və media məkanında toponimlərdən istifadə zamanı yaranan çətinliklərdir. Göyçə gölü, Zəngəzur və İrəvan nümunələri siyasi vəziyyətin bir bölgənin qavranılmasına və toponimlərin istifadəsinə necə təsir göstərə biləcəyini, habelə onlardan istifadə zamanı tarixi dəqiqliyin qorunmasının vacibliyini göstərir. Bu problemlərin həlli üçün beynəlxalq mənbələrdə toponimlərin tarixi kontekstini nəzərə alaraq, standartlaşdırılması istiqamətində işlərin davam etdirilməsi vacibdir. Bu, gələcək təhriflərin qarşısını alacaq və Azərbaycanın regionda çoxəsrlik mövcudluğunu tanımaqla ədalətin bərpasına kömək edəcək.

Yekun olaraq qeyd etmək olar ki, toponimlərdən düzgün istifadə xalqların mədəni özünəməxsusluğunun qorunub-saxlanması, eləcə də regionun beynəlxalq siyasətdə və elmdə obyektiv təmsil olunması üçün vacibdir. Gələcəkdə toponimlərdən istifadəyə balanslaşdırılmış və neytral yanaşmanın qəbul ediləcəyi gözlənilir ki, bu da Qərbi Azərbaycan və onun tarixi haqqında daha ədalətli və obyektiv təsəvvür yaratmağa kömək edəcək.

ƏDƏBİYYAT

1. *Bayramov I.* Qərbi Azərbaycan toponimlərinin tərkibində işlənən söz və coğrafi terminlər. Bakı: Elm, 2000, 106 s.
2. *Əliyeva R.* Azərbaycan toponimləri. Bakı: Qanun, 2002, 136 s.
3. *Qeybullayev Q.* Qədim türklər və Ermənistan. Bakı: Azərnəşr, 1992, 140 s.
4. *Mirzəyev H.* Qabaxlı kəndi və onun onomastik vahidləri // Filologiya məsələlərinə dair tematik toplusu. Buraxılış 1-2. Bakı: ADPU, 2001, s.26-34
5. *Rüstəmli Ə.* Qədim Oğuz yurdu Zəngəzurun türk mənşəli yer-yurd adları. Bakı, 1998, 257 s.
6. *Şirəliyev M.Ş.* Azərbaycan dialektologiyasının əsasları. Bakı: Maarif, 1967, 421s.
7. *Yusifov Y.B., Kərimov S.K.* Toponimikanın əsasları. Bakı: Maarif, 1987, 204 s.

Redaksiyaya daxil olub 13.05.2025